

Glædestimer og frimandskår Befrielsessommeren i Esbjerg

Af Niels Wium Olesen

*Det var en morgen som tusind andre
og ingen morgen i tusind år,
da Danmark vågned med klare øjne
til glædestimer og frimandskår,
og landet lyste fra sund til klit,
for det var forår og Danmark frit.*

Andet vers af Mads Niensens En lærke letted,
maj 1945.

Den femte maj 1945 tidligt på aftenen. Den socialdemokratiske borgmester Lauritz Høyer-Nielsen er på vej ind i gården på Stormgade Skole. Han bærer en lys cottoncoat og sort hat. Han har lige taget cigaren ud af munden, så fotografjerne kan få et ordentligt billede af en smilende borgmester. Han ser velnæret ud. Sund. Han bærer frihedskæmpernes blå-røde-hvide armbind.

Borgmesteren var sammen med sine løsladte medfanger netop blevet kørt i bil fra Frøslevlejren til Esbjerg. Stormgade Skole var det naturlige afstigningssted for de tidligere Frøslevfanger, da skolen efter tyskernes kapitulation var gjort til hovedkvarter for den lokale modstandsbevægelse. Mange af Frøslevfangerne ønskede selvfølgelig som det første at gense deres kammerater fra frihedskampen samt at melde sig under fanen igen.

Høyer-Nielsens tilstedeværelse i dette selskab skyldtes ikke aktiv deltagelse i modstandsbevægelsen. Den skyldtes en knap to måneder gammel tilfældighed. På vej i bil til København var han den 17. marts mellem Grimstrup og Gørding blevet standset af Gestapo. Det var i den periode, hvor besættelsesmagtens repræsentanter var nervøse, pirrelige - ja, nærmest hysteriske og alt for klare over, hvilken vej det gik. Da Gestapofolkene fandt en lille revolver i borgmesterens frakkelomme, blev kommandanten så rasende, at en arrestation var den eneste mulige udvej på episoden. Høyer-Nielsen blev ført til regionens fængsel for besættelsesmagtens fanger, Staldgården i Kolding. Efter fem uger i Kolding blev han ført til Frøslev.

I den følgende måneds tid sås Høyer-Nielsen ved flere lejligheder med armbindet på. Blandt andet ved byens officielle modtagelse af den lille afdeling af Montgomerys Ørkenrotter, som markerede de allieredes befrielse af Esbjerg.

Et år efter, da den samlede Esbjerg-presse i dagene op til fejringen af ét-året for befrielsen flød over med beskrivelser af begivenhederne i maj-dagene året før, blev Høyer-Nielsen karakteriseret i Vestjyden som »Esbjergs Frihedskæmper Nummer ét«.

Høyer-Nielsen med frihedskæmperarmbind udgør en fysisk inkarnation af et fænomen i det politiske liv, som kunne betragtes over hele landet i sommeren 1945: Nemlig alles ihærdige bestræbelser på at opkaste sig som sejrherre. For det er - og har altid været - som bekendt sejrherren, der har æren. Og magten.

I starten af maj 1945 var det helt oplagt og uden diskussion modstandsbevægelsen, der var sejrherren og havde æren. Men hvad var modstandsbevægelsen, og hvem udgjorde dens medlemmer? Sabotørerne? De mange medlemmer af ventegrupperne der var blevet indrulleret for at kunne hjælpe til ved en eventuel allieret invasion? Kurererne og de der fremstillede illegale blade? De der havde sunget alsang? De der lyttede til BBC og ellers havde knyttede næver i bukselommerne, når de så en tysker? De politikere der havde forhandlet sig til en så lempelig besættelse som muligt og i besættelsens sidste år også havde haft kontakt med Frihedsrådet? Hele det forenede danske folk?

Det var et spørgsmål, der i høj grad stod åben for fortolkning. Med krigen bag sig og med tyskerne ude af landet, var det gratis for alle at tillægge sig modstandssynspunktet.

Høyer-Nielsen lagde tilsyneladende, som repræsentant for det politiske establishment, billet ind på betegnelsen modstandsmand.

I denne artikel vil jeg prøve at beskrive det politiske liv i Esbjerg i de første måneder efter befrielsen. Jeg vil lægge vægt på ordet »beskrive«. Det var en meget bevæget tid - og mange af de udtalelser, handlinger, skrivelser etc., jeg beskriver, virker næsten groteske, forkastelige og uforståelige i dag. Når jeg i denne artikel beskriver disse fænomener, er det ikke for at fordømme eller forsvare dette eller hint, men netop blot for at beskrive det.

Befrielsessommerens besynderlige tilskikkelser er forklarlige, måske endda forståelige, når man medtænker den baggrund, hvorpå de udspillede. Det danske samfund var ufattelig hårdt presset, da befrielsen endelig kom. Det er ikke for meget sagt, at det på det nærmeste var ved at gå op i fugerne og bryde sammen. Naturligvis skulle alle følelserne så ud, i det øjeblik, hvor man troede, at det hele endelig var forbi.

Og ud kom de så sandelig.

Om de besynderlige begivenheder er forsvarlige

eller må kræve fordømmelse er egentlig ligegyldigt i dag. Men historien, jeg vil fortælle i artiklen, siger dog en del om den menneskelige natur, dansk politisk kultur - dengang og i dag - og den siger noget om, hvordan den offentlige debat formes, udvikles, bruges og misbruges.

Undervejs vil jeg drage paralleller mellem Esbjerg og det landspolitiske plan, påpege forskellene og ulighederne. Fælles for landspolitikken og lokalpolitikken var det gennemgående tema: Hvem havde de reneste hænder, og dermed retten til at have både magten og æren i det politiske liv? Skal man destillere sommerens diskussioner ned til ét spørgsmål, vil det blive til besættelsestidens helt centrale problemstilling: Kamp eller tilpasning - modstand eller forhandlingspolitik.

Men hvordan forløb denne proces på lokalt Esbjerg-plan? Her er det relevant at tage udgangspunkt i Høyer-Nielsens overraskende entré på Stormgade Skole. Høyer-Nielsens eksempel har stærke landspolitiske paralleller, ligesom adskillige andre af sommerens begivenheder i Esbjerg har det.

For at have sammenligningsgrundlaget i orden, må vi dog lige først gennemgå sider af besættelsestiden og befrielsessommeren på landsplan.

Der er et yndigt land ...

Sommeren 1945 er uden tvivl en af de mest bevægede i dansk politisk og offentligt liv. På lang afstand, 50 år efter forekommer den næsten surrealistisk i al sin lidenskabelighed. Det var som låget af en trykkoger røg af, da meningsdannelsen endelig blev fri efter fem år med tysk censur og dansk selvcensur. Det var stærke kræfter, der blev sluppet løs. Kræfterne blev investeret i en voldsom og lidenskabelig kamp om retten til at fortolke den umiddelbare fortid: de fem år under tysk besættelse. Hvem havde gjort og sagt hvad, hvorfor og hvordan? - og hvem havde ikke gjort noget, hvor-

for ikke og på hvilken måde? Den danske politiske linie under besættelsen havde været en tilpasningslinje eller en forhandlingslinje. Det blev også kaldt samarbejdspolitik. Både af de politikere der udførte den, og af kritikerne af den. Når politikerne brugte ordet, hentydede de til det samarbejde, der var mellem de politiske partier, der udgjorde samlingsregeringen: Socialdemokratiet, Det radikale Venstre, Det konservative Folkeparti og Venstre. Når kritikerne sagde samarbejdspolitik, hentydede de til samarbejdet med tyskerne.

Målet for forhandlingspolitikken/samarbejdspolitikken var at undgå en decideret tysk magtovertagelse og at bevare administrationen og jurisdiktionen på danske hænder. Hensigten var at få land og befolkning så skånsomt som muligt igennem besættelsen. Det skete ved, at regeringen modvilligt og ofte under protest gav besættelsesmagten så få indrømmelser, som det overhovedet var muligt i forhold til det reelle magtforhold, som jo var, at besættelsesmagten i kraft af sit militære apparat var den stærkeste. Denne tilpasningslinje nød stor folkelig opbakning i besættelsens første år, og den skabte unægtelig også resultater. Både på det materielle plan i kraft af at Danmark næst efter Schweiz og Sverige havde Europas højeste levestandard under Anden Verdenskrig, og på det humanistiske plan, hvor redningen af de danske jøder står som det kendteste og mest lysende eksempel.

Men forhandlingspolitikken havde også sine omkostninger. Grundlæggende var den et politisk og moralsk skråplan, der førte flere og flere indrømmelser med sig. Grundlovsbruddet med interneringen af kommunisterne i 1941, deltagelsen i den tysk-nazistiske krigsøkonomi, og med underskrivelsen af Antikominternpagten var Danmark på kanten af at blive decideret allieret med Tyskland. Trods at Storbritannien viste en vis forståelse for Danmarks situation, medførte disse forhold dog et betragteligt internationalt prestigetab.

Da modstandsbevægelsen for alvor begyndte at vise sig på scenen, blev den et problem for forhandlingslinjen. Jo flere og større sabotageaktioner des tydeligere blev det for besættelsesmagten, at den danske politiske ledelse ikke havde styr på befolkningen. Besættelsesmagten krævede stærkere sanktioner overfor modstandsbevægelsen, hvilket gjorde den danske politiske ledelses problemer større.

På den ene side ville stærkere sanktioner mod landsmænd føre til yderligere moralske problemer for forhandlingspolitikken, og det ville medføre, at politikerne ville miste opbakning i befolkningen.

På den anden side ville en laden-stå-til fra politikernes side medføre, at tyskerne selv ville klare ærterne (hvilket ville have betydet dødsstraf, tysk fængsel eller koncentrationslejre for de modstandsfolk, der blev taget). Og det var jo det, forhandlingspolitikken for alt i verden ville undgå. Forhandlingspolitikken fik sit helt klare udtryk i september 1942, hvor statsminister Vilhelm Buhl opfordrede danskerne til at angive sabotører.

Forhandlingspolitikken blev især anført af Socialdemokratiet. For det første var partiet landets største og det havde statsministerposten ved besættelsens start. Dermed blev det naturligt også det førende parti i det politiske liv og bar derfor også det største ansvar. Medvirkende til, at socialdemokraterne gik så helhjertet ind for forhandlingspolitikken, var også, at de havde set, hvad der var sket med deres tyske søsterparti i trediverne. Det var totalt destrueret og partifællerne var enten på flugt eller i KZ-lejre. Det var denne skæbne det danske socialdemokrati frygtede. Og med de nyindvundne rettigheder igennem Kanslergadeforliget 1933, var det alt for meget at miste for dansk arbejderbevægelse, hvis den skulle bombes tilbage til før 1870.

I takt med at den tyske krigslykke blev mindre, voksede den danske modstandsbevægelse og dens opbakning i befolkningen. De såkaldte »gamle

politikere«, som politikerne fra de »gamle partier« (SD, RV, Retsforb., Kons. og V) blev kaldt, var helt indtil 1944 nærmest uforståelige overfor modstandsbevægelsens styrke, opbakning og dens moralske og idealistiske kraft. Politikerne havde foretrukket at føre forhandlingspolitikken til den bitre ende. Regeringens afgang i august 1943 skete kun nødtvungen og af frygt for at miste al opbakning i befolkningen. Med dannelsen af Frihedsrådet i oktober 1943, syntes landet at have fået en ny regering og ved folkestrejkerne i 1944 gik det op for politikerne, at det var Frihedsrådet, befolkningen lyttede til. Ikke politikerne, der for døve øren opfordrede folk til at gå i arbejde. Først hér indså politikerne, at de måtte søge kontakt til modstandsbevægelsen, hvis de ville gøre sig håb om at regere landet efter befrielsen.

Politikerne - det var først og fremmest ledende socialdemokrater og konservative, der mødtes i de to såkaldte bridgeklubber (fordi der var fire medlemmer i hver) - lagde en strategi, hvor de forsøgte at identificere sig med modstandsbevægelsen for at kontrollere den. Det skete ved at lade officererne fra det danske forsvar indgå i modstandsbevægelsen, ved at forsyne modstandsbevægelsen med svenske våben og ved bag om ryggen på besættelsesmagten at lade statslige midler medvirke til finansieringen af modstandsaktiviteterne. Det var især de to unge socialdemokrater Hans Hedtoft og H. C. Hansen, der stod for dette arbejde. Hedtoft ordnede forbindelsen til Sverige, og H. C. Hansen stod for at fordele pengene til illegalt arbejde.

Politikernes kontrol med modstandsbevægelsen skyldtes ikke mindst officerernes mellemkomst. Officererne var 100% loyale overfor politikerne og oprettede uden Frihedsrådets vidende en skjult kommandostruktur, som refererede til politikerne, bag om ryggen på Frihedsrådet. Ved årsskiftet 1944/45 sad der militærpersoner på alle modstandsbevægelsens regionsledelser.

Politikernes motiver med denne infiltration af

modstandsbevægelsen var ikke at yde aktiv modstand. Tankerne gik i højere grad på kapitulationsøjeblikket, hvor man frygtede kaos, da der ikke fandtes nogen lovlige myndighed i funktion. Man frygtede ikke mindst det store kontingent af kommunister i modstandsbevægelsen. Hvad var deres hensigter? Et kup og at omdanne Danmark til en folkerepublik? Senere forskning har konstateret, at denne frygt var ubegrundet, men det var ikke desto mindre disse bange anelser, der blandt andet lå til grund for politikernes ønske om at kontrollere modstandsbevægelsen.

Da det snerpede mod befrielsen viste det sig, at heller ikke Frihedsrådet ønskede social uro efter befrielsen. De moderate kræfter i Rådet var de toneangivende, og selv kommunisterne i Rådet ønskede en forsoning med politikerne. Efter lange forhandlinger i efteråret 1944 og foråret 1945 lykkedes det at enes om et kompromis, efter hvilket både modstandsbevægelsen og de gamle partier skulle repræsenteres i befrielsesregeringen. Statsministeren blev den kloge og politisk erfarne socialdemokrat Vilhelm Buhl. Han havde størst opbakning blandt politikerne og havde længe været den mand, englænderne anså for at være den rette til at lede en befrielsesregering. Men han var som nævnt også den person, der i september 1942 havde opfordret til at angive sabotører.

Da så endelig befrielsen kom, kastede politikerne og deres loyale partiaviser sig ud i en intens kamp om den politiske dagsorden. Aviserne den femte maj strømmede over med lovprisningerne af de allierede og de raske modstandsfolk, der pludseligt dukkede op af jorden overalt. Montys drenge og modstandsbevægelsen skyldte vi meget. De store københavnske dagblade Politiken og Berlingske Tidende, der under besættelsen havde støttet forhandlingspolitikken og kun halvandet år tidligere havde buldret løs mod »disse Bøller, der satte alle danske Interesser over Styr med deres kriminelle og landsskadelige Sabotageaktioner«,

vågnede op den 5. maj, som Hal Koch senere skrev, »som rene Sabotørorgerne«. ¹

Jo, næsten alle var enige om, at i Danmark havde vi kæmpet skulder ved skulder mod den fælles ydre fjende. »Det var da klart, at personer der havde offentlige hverv at røgte, som politikere og journalister, ikke under besættelsens tryk kunne sige deres mening direkte og i al åbenhed. Men alle havde jo vidst, at når der blev tordnet mod modstandsbevægelsen fra disse sider, så var det kun på grund af den allermest kyniske, tyske tvang«. Sådan lød den fælles parole i de første dage efter befrielsen.

Ganske vist blev modstandsbevægelsen rost til skyerne i pressen, men efterhånden som dagene gik blev det tydeligere, at begrebet »modstandsbevægelsen« blev stadigt mere udflydende. Politikere havde - dygtigt støttet af partipressen - travlt med at tage deres del af æren. De havde hele tiden ønsket - påstod de - at det skulle føre til åben kamp mod tyskerne. Men bruddet med besættelsesmagten skulle tages samlet. Når hele landet var klar til det. Det var så tilfældet den 29. august 1943, hvor regeringen gik af.

Denne udlægning var i direkte modstrid med sandheden. Politikerne havde ønsket at føre forhandlingspolitikken helt frem til befrielsen, fordi de ganske simpelt anså den for at være den bedste politik for både land og befolkning. Men de blev forhindret deri, fordi befolkningen med de store uroligheder i august 1943 viste, at der ikke var opbakning bag politikken.

Men den usandfærdige udlægning, hvor bruddet i august 1943 blev fremstillet som planlagt, blev vedholdende og dygtigt fremført af politikere og pressen. Motivet var selvfølgelig, at politikere skulle identificeres med modstandskampen i erkendelse af, at det i de glade maj-dage var modstandssynspunktet, der havde sejret.

Lejligheder til at fortælle om Hans Hedtofts hemmelige rejser til Sverige eller H. C. Hansens

fordeling af store pengesummer til det illegale arbejde blev aldrig forsømt. I forlængelse af denne strategi forsøgte politikerne og deres presse også at forfægte det synspunkt, at det var hele den danske befolkning, der havde ført modstandskamp. Den del af befolkningen, som ikke havde deltaget aktivt, var selvfølgelig ikke uvillige til at deltage i dén fordrejning. Fordrejningen var belejlig og bekvem for de fleste danskere og er også sevet ned i den nationale historiebevidstheds grundvand.

Hvor langt man gik for at udbrede denne version af besættelsetidens historie fremgår af en lille artikel den 25. maj i den socialdemokratiske Esbjerg-avis Vestjyden. Her var Hedtoft under overskriften »De danske Politikere bar Modstandsbevægelsen oppe« citeret for blandt andet følgende: »at alle danske, demokratiske Partier [Hedtofts måde at udelukke DKP og Dansk Samling, NWO] var enige om den politiske Linje, der blev fulgt til 29. August 1943. Da Tyskerne gik til Aktion, var den aabne Kamp inde, og i den stod hele Folket samlet. Tyngdepunktet var flyttet fra den legale passive Modstand [forhandlingspolitikken, der altså her gøres til modstand, NWO] til den illegale aktive, der i Styrke og Omfang voksede fra Dag til Dag. ... naar det i saa høj Grad lykkedes at skaffe Modstandsbevægelsen Befalingsmænd fra det opløste danske Militær og senere fra Politiet, skete det væsentligst gennem Politikernes Virksomhed.«

Artiklen og ikke mindst overskriften må have fået det til at vende sig i de aktive modstandsfolk, der havde været med siden 1942, hvor de var forfulgt af dansk politi, presse, politikere - ja på det nærmeste forfulgt af størstedelen af befolkningen.

Det politikere frygtede var, at modstandsbevægelsen ville kaste sig op til at blive en politisk faktor, måske endda et politisk parti. Og specielt Socialdemokratiet frygtede kommunisternes store popularitet i befrielsessommeren. Visse dele af modstandsbevægelsen ønskede da også, viste det

Det legale blad *Frit Danmarks* tegner Herluf Bidstrup har her meget rammende spiddet politikerne Vilhelm Buhl, Jørgen Jørgensen, Hans Hedtoft, H. C. Hansen og Knud Kristensen med sin pen. En ironisk kommentar til politikernes forsøg på i befrielsessommeren at identificere sig med modstandskampen. Hedtoft er tegnet med gevær for at referere til de svenske våben, han skaffede fra Sverige. H. C. Hansen er tegnet med en pengesæk med reference til de beløb, han fra statskassen fik ledt over i det illegale arbejde. Hedtofts og H. C. Hansens gerninger blev slået stort op i den socialdemokratiske presse og blev på den måde forlenet med en aura af modstandskamp. (*Frit Danmark* 1946)

sig i løbet af sommeren, at bevægelsen skulle være en politisk aktør. Under alle omstændigheder lod modstandspartierne, Dansk Samling og DKP, ingen lejlighed gå fra sig for at drage politisk fordel af deres engagement i modstandsbevægelsen.

Det helt centrale element i de »gamle politikeres« og partipressens beskrivelse af besættelsesti-

den var, at fornægte enhver modsætning imellem forhandlingspolitikken og modstandskampen. Men forhandlingspolitikken og modstandskampen var principielt uforenelige.²

Denne fordrejning af de historiske kendsgerninger kunne lykkes blandt andet fordi Frihedsrådet, eller rettere hele det illegale arbejde med den ille-

gale presse i spidsen under besættelsen også havde haft interesse i at give det indtryk, at hele befolkningen stod bag - hvis ikke endda deltog i - modstandsbevægelsen. Det havde været en af måderne hvorpå, man ville skabe opbakning bag det illegale arbejde. Det gav også det illegale arbejde en legitimitet, som politikernes virke i besættelsens sidste år begyndte at savne stærkere og stærkere. For eksempel lød det i Frihedsrådets proklamation den 4. maj om aftenen: »Danmarks Frihedsraad har i de forløbne Aar skaret hele Befolkningen om sig, fordi det gav Udtryk for den Modstandens Politik, som Befolkningen ønskede ført, og fordi det gennem sit Program anviste Kampens Maal«.

Modstandsbevægelsens strategi blev altså efter befrielsen et tveægget sværd, da politikerne begyndte at bruge den imod modstandsbevægelsen. Modstandsbevægelsen kunne nemlig ikke påberåbe sig eneretten til at udtale sig på vegne af det »kæmpende Danmark«. Den havde jo selv sagt og skrevet det modsatte under besættelsen.

De knap 50.000 frihedskæmpere, der den femte maj var under våben, blev straks givet politi- og militæropgaver. Da de gamle etater efterhånden begyndte at fungere, udførte modstandsbevægelsen disse opgaver i samarbejde med politiet og militæret, men under disses kommando. De sidste frihedskæmpere blev først hjemsendt i slutningen af august.

Disse mange bevæbnede frihedskæmpere blev et vigtigt debateme i sommeren 1945.

Da den stærkeste del af befrielsesrusen efter et par uger havde lagt sig, gik pressen og politikerne i gang med at skandalisere modstandsbevægelsen. Visse elementer og tendenser i modstandsbevægelsen bar ved til dette bål. De mange vådeskudsulykker, selvtægtsforsøg samt ukontrollerede og voldsomme arrestationer af formodede værnemagere, tyskerpiger, stikkere osv. blev slået stort op i pressen. Begik en frihedskæmper et beskedent tyveri, blev det skrevet med uforholds-

mæssigt store typer. Da samtidig så også nogle af de politiske repræsentanter fra modstandsbevægelsen, i partierne Dansk Samling og DKP, begyndte at true det politiske liv med våben i tilfælde af, at udrensningen ikke blev udført i overensstemmelse med deres krav, ja så havde pressen nok at skrive om.

På møder rundt i landet var det ikke sjældent, at politisk organiserede modstandsfolk kom med vendinger, som den Vestjyden den 23. juli kunne citere: »Vi der har Vaabnene skal ikke lade os noget byde«. En sådan kommentar var gefundenes Fressen for partipressen og blev slået stort om, selv om det som i ovennævnte tilfælde var en ganske lavt rangeret Dansk Samling-mand, der havde sagt ordene.

Det var dog især én episode, der ryddede samtlige forsider landet over. Det var da frihedskæmpere den 20. juli med våben besatte Vestre Fængsel i København som en protest mod, at udrensningen af værnemagere og andre landssvigere foregik for langsomt og, at de i fængslet blev behandlet for godt. Frihedskæmperne mente ligefrem, at personalet var skyld i »Fraternisering med Landsforrædere«. Besættelsen af fængslet mødte voldsom kritik i aviserne og fra flere politikeres side. Det var dog betegnende for magtforholdet mellem politikere og modstandsbevægelsen på dette tidspunkt, at frihedskæmperne faktisk fik noget ud af deres aktion, idet en del af bevogtningen af de »politiske fanger«, som de kaldtes, efter aktionen blev betroet modstandsbevægelsen. Senere på sommeren ville en sådan aktion ikke have medført indrømmelser. Men så tidligt som i juli anså politikerne stadig folkestemningen for at være så meget på modstandsbevægelsens side, at det var klogest at komme den lidt i møde.

Kritikken af modstandsbevægelsen blev i modstandskredse opfattet som en organiseret kampagne fra partierne og pressens side. »Modbevægelsen« kaldte Børge Outze fænomenet i Information.

Organiseret var den dog næppe, men den virkede. Strategien gik ud på kun at skrive og tale om modstandsbevægelsens meritter efter befrielsen og aldrig om selve besættelsen. På den måde undgik politikerne at blive konfronteret med samarbejdspolitikens uheldige konsekvenser, de undgik at kaste vrage på modstandsbevægelsens populære virke under besættelsen og de kunne samtidig hænge modstandsbevægelsen ud for i befrielsessommeren at være et ukontrollabelt, våbenraslende element i samfundslivet, der hæmningsløst udnyttede den danske frihedskamp til i fredstid at skabe sig nogle udemokratiske, politiske fordele.

Strategien gav pote, og kun da Hartvig Frisch brød strategiens uskrevne regelsæt, om aldrig at tale om selve besættelsen gav den et kortvarigt bagslag. Det skete da Frisch den 16. august i et radio-interview, som først blev transmitteret den 25. august, fremførte sin kendte kritik af stikkerlivideringerne, som han benævnte mord. Frisch havde formentlig ikke politiske, taktiske bagtanker med sin udtalelse. Han talte snarere ud fra sin overbevisning. Men han blev voldsomt kritiseret og blev endda undsagt af sin partiformand Hedtoft og af statsminister Buhl, der, selvom de måske var enige med Frisch, valgte at hyle med de ulve, de var i blandt. Det betalte sig bedst, som stemningerne nu var i befrielsessommeren, mente de.

Men det tilbageslag som Frisch udtalelser gav politikerne i forhold til modstandsbevægelsen var en enlig svale. Politikernes kampagne lykkedes i en grad, så de i løbet af sensommeren kunne nøjes med at bekrige. Som politikere nu en gang plejer at gøre.

Sådan forløb befrielsessommeren, indtil en splittet og politisk uerfaren modstandsbevægelse i politisk henseende var trængt i defensiven af et politisk apparat, der havde erfaringen og pressen i ryggen. Resultatet af valget i oktober 1945 viste, at landet efter en lidenskabelig sommer var kommet tilbage til hverdagen. Den eneste markante forskel

i forhold til før krigen var, at kommunisterne var kommet i Folketinget med 18 mandater, og at Socialdemokratiet havde tabt 18. Socialdemokraterne måtte betale for hovedansvaret for forhandlingspolitikken og DKP vandt formentlig først og fremmest på grund af Sovjetunionens stærkt forøgede popularitet i 1945.

Historikeren Hans Kirchhoff har kaldt det »befrielsens alt for korte sommer«.³ Med udtrykket hentyder han til de stærke, men meget luftigt formulerede og formentlig urealistiske forhåbninger om, at efterkrigstiden skulle føre til et nyt, bedre samt mere retfærdigt og moralsk Danmark. Forhåbninger der for en stor dels vedkommende knyttede sig til begreber som opoffrelse og idealisme og som frasagde sig 1930-ernes materialisme og realpolitik. Eller med andre ord: forhåbninger der om ikke udsprang af modstandsbevægelsen så dog havde en del til fælles med dennes ånd. Disse forhåbninger druknede, som jeg har forsøgt kort at redegøre for ovenfor, i en hurtig tilbagevenden til hverdagen og det politiske system fra 1930-erne. Med folketingsvalget den 30. oktober 1945 var alt ved det gamle. Modstandsbevægelsen var politisk set kørt ud på et sidespor og de såkaldte »gamle politikere« var ved magten igen. Befrielsessommeren var endegyldig slut.

Det var blevet efterår. Og hverdag igen.

Esbjerg under besættelsen

De lokalpolitiske forhold under besættelsen i Esbjerg lignede på mange måder de landspolitiske. Det kommunale styre havde også ført samarbejdspolitik og forhandlet med besættelsesmagten. Da Esbjerg i mange år havde haft socialdemokratisk flertal i byrådet, blev Socialdemokratiet i endnu højere grad end i landspolitikken identificeret med samarbejdspolitikken. Dette på trods af at de borgerlige partier under besættelsen blev draget tættere ind på den lokalpolitiske beslutningspro-

ces, for at gøre den førte politik fundament større.

Den socialdemokratiske arbejderbevægelse i Esbjerg fik også samarbejdspolitikken dilemmaer at føle. Under landets første folkestrejke, der netop foregik i Esbjerg i starten af august 1943, opfordrede både den politiske ledelse og Arbejdernes Fællesorganisation på det kraftigste byens arbejdere til at gå i arbejde igen.⁴ De satte hele deres prestige ind på denne sag, men tabte. De talte for døve øren, og resultatet blev blot, at mistilliden til samarbejdspolitikken udøvere voksede - og at flere arbejdere følte sig stærkere knyttet til kommunistpartiet.

Også ved folkestrejkerne i 1944 oplevede de lokale repræsentanter for den socialdemokratiske arbejderbevægelse - ligesom landspolitikerne - at de ikke nød medlemmernes tillid og ikke havde kontrol over situationen.

Selv om det lokale politiske system således var viklet ind i samarbejds- og forhandlingspolitikken dilemmaer, var flere af byrådsmedlemmerne og flere menige partimedlemmer fra de gamle partier aktivt involveret i illegalt arbejde. Det socialdemokratiske byrådsmedlem, læge Poul Carstensen, var allerede fra 1942 medlem af den lokale Frit Danmark-gruppe. Her blev også det radikale byrådsmedlem Hartvig H. Rambusch medlem fra starten af 1943.

I 1944, da lokale komiteer under Danmarks Frihedsråd oprettedes, kom flere til. Formand for den konservative vælgerforening, overlæge Sv. Aa. Hanssen, socialdemokraten pastor Birke og hans partifælle lærer Friborg.

Disse partipolitisk engagerede personer viser et særtræk ved den illegale verden i Esbjerg under besættelsen. Den esbjergensiske modstandsbevægelse var både på ledelsesniveau og i de meniges rækker langt bredere sammensat - politisk set - end det var almindeligt andre steder. Ganske vist var yderfløjene - Dansk Samling og DKP - som i det øvrige land stærkt repræsenteret, men at re-

præsentanter fra de etablerede politiske partier var så centralt placeret i modstandsbevægelsen, var et særsyn. Ikke mindst at det var tilfældet før regeringens afgang den 29. august 1943. Selv det pacifistiske Radikale Venstre var repræsenteret i Esbjerg.

Befrielsen

Esbjergenserne kom ikke til at opleve de samme jubelscener på befrielsesaftenen, som resten af landet. Der havde været udgangsforbud den sidste månedstid, og den tyske kommandant krævede dette overholdt, da kapitulationen først virkede fra den femte maj kl. otte. Med maskingeværer blev gaden ryddet for de mange esbjergensere, der i befrielsesglæde havde vovet sig udenfor.

Adskilte selve befrielsesaftenen sig fra det øvrige lands, var aviserne den femte maj meget lig de store hovedstadsdagblade: Store freds- og frihedsproklamationer på forsiden samt fyldige beskrivelser af dét illegale Danmark, som havde været forbudt at skrive om i de »fem forbandede år«. En journalist kender vel sin besøgelsestid og en sensation på lang afstand. Freden, friheden og det kæmpende Danmark - dét var værd og skrive om. Og det solgte.

Den lokale presse var organiseret efter det traditionelle fir-bladssystem, hvor hver af de gamle partier havde sit organ. Vestkysten var Venstres, Vestjyden var Socialdemokratiets, Esbjergbladet var konservativt og Sydvestjylland var Det radikale Venstres, men havde også en vis forbindelse til Retsforbundet.

Esbjergbladene den femte maj adskilte sig ikke meget fra hinanden. Forsiderne var naturligvis ryddet for at bekendtgøre kapitulationen.

Inde midt i bladene sås dog de første reportager fra befrielsesaftenen i Esbjerg. Det gjaldt dog for samtlige Esbjerg-blade, at artiklerne var noget tynde i det. Den almindelige travlhed og besværet med at nå deadline har formentlig spillet ind.

Esbjergbladene havde også alle de obligatoriske opråb fra regeringen, Kongen og Frihedsrådet i København. Men i Esbjerg så man det særsyn, at bystyret - repræsenteret ved konstitueret borgmester efter Høyer-Nielsens internering, Niels Jepsen - og Frihedsrådets lokalkomité i fællesskab havde offentliggjort et opråb til Esbjerg-befolkningen om de foranstaltninger, befolkningen i de nærmeste dage ville blive vidne til. Opråbet starter således: »De lykkelige Begivenheder, der i Aftes blev bekendtgjort over Landet, maa ikke medføre, at den Sammenholdets Aand, der har præget de fem svære Aar, paa nogen Maade tilsættes. Under Indtryk af situationen opfordres Folk til at udvise absolut Ro og Besindighed. Der vil i Dag blive foretaget en Række Arrestationer af Personer, som under Krigen har stillet sig udenfor den danske Befolknings Sammenhold ... Ingen vil blive unødigt krænkede og enhver vil blive behandlet nøje efter Lov og Dom. Enhver, der føler sig truet, maa uophørligt henvende sig paa Stormgades Skole, hvor der vil blive oprettet Beskyttelsesarrest.«

I opråbet slås på det tema, som senere skulle blive det centrale i sommerens debat, men som skulle vise sig at blive til politikernes fordel, nemlig det danske/esbjergenske folks påståede sammenhold under besættelsen. Men i det esbjergenske opråb var altså både bystyret og Frihedsrådets lokalkomité underskrivere. Heri anes på den ene side den esbjergenske modstandsbevægelses bredere politiske sammensætning og dens tættere forbindelse til det politiske parnas, men måske på den anden side også at de lokale politikere allerede den femte maj var godt på vej til at få sig placeret fordelagtigt i forhold til modstandsvægelsen.

I lyset af hvad man senere kunne læse i Esbjergbladene, skal man også lægge mærke til de bemærkninger, der i opråbet er om de interneredes retssikkerhed.

Der har formentlig været fire redaktionssekretærer, der har ærgret sig over, at tyskernes overgi-

velse skulle falde på en fredag. Samtlige lokalblade i Esbjerg-området udkom nemlig ikke om søndagen. De store hovedstadsblade har sikkert derfor haft godt salg i Esbjerg søndag den sjette.

Sydvestjylland og Vestjyden tog dog revanche mandag den syvende. Begge havde sikret sig et scoop, idet en journalist fra hver af disse blade den femte maj havde kørt rundt med en af modstandsbevægelsens biler under de allerede påbegyndte interneringer af såkaldte »landsskadelige Elementer«. Disse artikler blev bragt den syvende. Begge artikler var skrevet i jeg-form og gav således næsten impressionistiske skildringer af begivenhederne. Det dramatiske element og frihedskæmpernes mod var stærk fremhævet i artiklerne - ligesom journalistens egen rolle som krigskorrespondent og dermed læserens personligt udsendte repræsentant var det.

I Sydvestjylland lød overskriften på forsiden »Med Frihedskæmperne i Aktion mod Landsforræderne«. Der blev fortsat således: »Nu høster de Danskere, der i Besættelsesaarene har fornødret sig ved at gå Tyskernes Ærinde, den velfortjente Løn for deres Arbejde. ... Den danske Retsbevidsthed lever endnu, men de Mennesker, der er sunket alderdybest og har udført Stikkertjeneste, har kun eet i Vente: Dødsstraf, som en retfærdig Gengældelse for de danske Menneskeliv, de har paa deres Samvittighed«. Journalisten fortsatte sin beretning fra Stormgade Skole: »Du trænger da vist til at komme hjem og hvile efter den Tur, hørte jeg en Betjent sige til en ung Frihedskæmper, der lige vendte hjem fra Frøslev. - Har I Brug for mig, er jeg selvfølgelig parat. Det Arbejde, der skal gøres nu, har jeg længtes efter, og jeg vil endelig være med, lød Svaret«. Om køreturen hedder det: »Vi standsede udenfor en Villa i Gormsgade. To Frihedskæmpere stod her og ventede med en Husassistent, man længe har haft et godt Øje til. Sammenbidt og trodsig stod hun mellem sine Vogtere. Jeg havde forventet Graad, men det var der ikke i

dette Tilfælde. Naa, maaske har hun ogsaa haft lang Tid til at forberede sig paa dette i. Politibilen havde straks samlet mange nysgerrige Mennesker. De raabte Hurra, da Pigen blev ført op i Bilen. Hun for sammen, men kastede saa blot trodsigt med Nakken.«

I Vestjyden lød overskriften: »Med Frihedskæmpernes Udrykningsvogn gennem Esbjergs Gader«. I denne artikel blev der heller ikke sparet på dramatikken. »Frihedskæmperne, bevæbnede med Maskinpistoler eller Maskingeværer, stormer ud i Gaarden paa Stormgades Skole, anført af deres Gruppefører, en af Esbjergs kendte Politimænd. De springer ind i en af Politiets store Udrykningsvogne, der holder parat til at starte med Sekunders Varsel, og jeg springer med. Et Øjeblik efter suser Vognen ud gennem Porten og afsted gaar det i susende Fart, mens Gaden »blæses« ren af Udrykningshornet. Hvorhen gaar Turen, tænker jeg, men jeg behøver ikke at vente paa Svaret. Gruppeføreren forklarer sine Folk kort og godt, hvad det gælder, og at de maa være paa deres Post, fordi det kan komme til at gaa varmt til. Skydes der paa Frihedskæmperne, saa ingen Pardon. Det er nemlig en meget farlig Mand, man har faaet færten af, en, som man véd vil benytte ethvert Middel for ikke at falde i Frihedskæmpernes Hænder.«

Den udsendte fra Vestjyden var ogsaa med på den næste udrykning: »Denne Gang gaar Turen til en Gade et eller andet Sted i Byen, hvor Folkemængden er ved at lynche en Kvinde, der vist ikke har helt rent Mel i Posen«. Videre hedder det til slut i artiklen om en episode på Stormgade Skole: »Der kommer en Mand, som jeg i Gaar saa i Menneskevrimlen paa Gaden, pyntet med Masser af smaa Dannebrogslag. Det var, som vilde han rigtig demonstrere sit danske Sindelag, men i Dag var ikke et eneste Flag hverken i Frakkeopslagene eller Hatten, og bag ham gik en Frihedskæmper med Geværet i Anslag. Paa Vejen over Gaarden søgte

han at fortælle sin Vogter, at han var god nok: - Jeg har skam ikke foretaget mig noget som helst, siger han overlegent, saa snart jeg har været i Forhør bliver jeg løsladt. Man kan nemlig ikke bevise, at jeg har gjort noget. - Saah, lyder det fra Frihedskæmperen, der er du vist forkert paa den. Jeg har i hvert Fald faaet at vide, at du skal skydes Kl. 6! Det var ligesom Fyren blev nogle Tommer mindre. Hans overlegne Væsen forsvandt som ved et Trylleslag, og det var en meget duknakket Herre, der vendte tilbage til »Venteværelset«, hvor han nu som en anden brødebetyngt Skoledreng fik Lov at sidde og skamme sig, til det blev hans Tur til at komme i Forhør, og samtidig grunde over Frihedskæmpers Ord, som naturligvis var sagt i Spøg, men som havde den ønskede Virkning. Der bredte sig et stort Smil paa de omkringstaaende Ansigter, da Fyren var lempet ind i det tætpakkede Klasseværelse. - Jo, der er ikke alene Mod i de danske Frihedskæmpere i Esbjerg, der er ogsaa Humør ...«

Man fornemmer stærkt journalisternes glæde over endelig, endelig at kunne skrive mod besættelsesmagten, mod Tyskland, mod nazismen, mod dem der havde slået sig op til noget særligt i ly af tyskernes bajonetter. Endelig at kunne skrive noget sjovt og spændende i stedet for de endeløse kedelige og censurede referater af småting, medens verden var ved at falde fra hinanden. Man fornemmer ogsaa, at journalisterne var revet med af stemningen, men uden at miste sansen for hvordan en god historie skulle skrues sammen - så den solgte.

Disse ting er der ingen grund til at undre sig over, men man skal bide mærke i, at det var de samme blade som under hele besættelsen havde fulgt deres respektive partiliner og forsvaret samarbejdspolitikken til sidste blodsdråbe. Hal Kochs førnævnte bittersøde kommentar om Politiken og Berlingske Tidende må siges ogsaa at gælde for de nævnte Esbjerg-aviser. Også dé var blevet rene sabotørganer på en nat.

Det er også bemærkelsesværdigt fordi, de samme blade blot en enkelt til halvanden måned senere skulle deltage i det samme kor, der beskyldte modstandsbevægelsen for at være udemokratisk, overdreven hævngherrig og i manglende overensstemmelse med normal dansk retsbevidsthed.

Man kan næppe påstå, at meget i de citerede artikler har noget med dansk retsbevidsthed at gøre. En banal grundsætning, som at ingen er skyldig, førend han er dømt af en dommer, synes at være glemt. I stedet insinueres - for ikke sige direkte konstateres, at de internerede er skyldige og kan behandles som fredløse. Hævngherrighed skorter det heller ikke på. Den radikale avis' konstatering af, at dødsstraffen var den eneste rimelige straf for de stikkere, der havde fulgt statsminister Buhls opfordring fra september 1942 om at angive sabotører, er også interessant. Dødsstraffen var ikke vedtaget, ja knap blevet et diskussionsemne i den offentlige debat.

Borgmesteren hjemme igen

Mandag den syvende maj var også datoen, hvor den socialdemokratiske Vestjyden kunne rapportere fra borgmester Høyer-Nielsens hjemkomst fra Frøslev. Vi vil nu lade avisens mand på stedet føre ordet: »Høyer-Nielsen bærer Modstandsbevægelsens blaa-rød-hvide Armbind, og det er derfor naturligt, at jeg indleder med Spørgsmaalet. Hvilken Opgave har de haft inden for Modstandsbevægelsen? - Det skylder jeg ingen Regnskab for, svarede Borgmesteren og tilføjede: Lad mig i denne Forbindelse have Lov at sige, at man endelig ikke maa gaa rundt og tro, at dette at have været i Frøslev er et blaat Stempel - der var nemlig et meget blandet Publikum - og jeg vil vædde omtrent, hvad det skal være, at der er adskillige, der vil misbruge det, at de tilfældigvis har haft et Ophold til at lave Reklame for sig selv - ja, maaske endda slaa Plat paa det«.

Noget kunne tyde på, at journalisten fra den ellers altid partiloyale avis ikke kendte socialdemokratiets strategi for at vinde freden. For i forhold til partiets strategi, som (som tidligere nævnt) gik ud på at identificere sig med modstandsbevægelsen, fangede han jo borgmesteren på det forkerte ben - og fik det trykt og udstillet i avisen. Fra et partiaktisk synspunkt må det betegnes som et selvmål.

Høyer-Nielsen blev tydeligvis irriteret, og hans svar - »Det skylder jeg ingen Regnskab for« - kan da også dårligt tolkes anderledes, end at der ikke var meget at berette om hans meritter i den danske modstandsbevægelse. Det er da også ganske umuligt at finde noget positivt bevis for, at Høyer-Nielsen har været involveret i noget illegalt arbejde af nogen art.⁵

Men havde journalisten misforstået partiets strategi, var borgmesteren tydeligvis klar over, hvad den gik ud på, lige som han var klar over, hvad situationen krævede. Dårligt var han kommet ud af fangenskab, før han havde en taktisk godt gennemtænkt beretning klar til journalisten. Høyer-Nielsen vidste udmærket, at det gjaldt om at pille glorien af modstandsbevægelsen. Og hans analyse af, at nogle ville »lave Reklame« og »slaa Plat« på situationen, var uden tvivl et forsøg på - så tidligt som muligt - at tage vinden ud af sejlene på kommunisternes forventede forsøg på at drage partipolitisk fordel af modstandsarbejdet.

Videre i artiklen kunne borgmesteren heller ikke lade være med at rose den rigelige og fortræffelige mad, man fik i Frøslev. Altså nok en understregning af, at Frøslev ikke var så slemt endda. Staldgården var dog ikke rar, indrømmede han.

På trods af det lidt uheldige indtryk artiklen kunne forventes at give - på grund af det ubesvarede spørgsmål angående armbindet - fortsatte borgmesteren i hvert fald helt frem til starten af juni med at vise sig offentligt med armbindet på. Det må påkalde sig opmærksomhed, at de øvrige partiers aviser ikke greb lejligheden til at kommentere

Borgmester Lauritz Høyer-Nielsen med frihedskæmperarmbind, fotograferet den 7. juni under borgmesterens inspektion af skaderne, da et minedepot sprang i luften i Strandskoven. (Foto i privateje).

det. Måske har de ment, at opholdet i Frøslev og i Kolding gav ham ret til at bære det, eller også har de haft helt andre ting at gå op i. Det kan også ses som en anerkendelse af borgmesterens arbejde under besættelsen, hvor han fra alle sider mødte anerkendelse for sin måde at føre de vanskelige forhandlinger med tyskerne på. Men et sådan ræsonnement skulle jo følge forhandlingspolitikken egen logik - og den var der ikke just mange, der fulgte i de første dage efter befrielsen. Hvorom alting er, var de øvrige blade tavse om borgmesterens armbind.

Anerkendelsen kom blandt andet til udtryk ved det første byrådsmøde efter befrielsen, hvorfra Vestjyden den ottende maj kunne referere lrs.

Krebs (KF) for en takketale til borgmesteren og kommunaldirektøren »for det Arbejde, de havde udført under den svære Tid med Forhandlingerne med Tyskerne. Det er ikke sket under store Spinninger med Tyskernes Repræsentanter, men Forhandlingerne er ført paa en for Esbjerg By værdig Maade. Det er et arbejde der er al Paaskønnelse værd.« Krebs var i det konservative Esbjergbladet citeret for det samme.

På samme møde gav borgmesteren et lille eksempel på den socialdemokratiske strategi, da han i følge Vestjydens og Esbjergbladets referater udtalte, at »vi har ogsaa Lov at takke indad, takke den langt overvejende Del af Befolkningen for den Ro, Orden og Disciplin de udviste i de tunge Tider,

Frihedsrådets seniorchef overlæge Sv. Aa. Hanssen holder tale efter frokosten for de britiske officerer den 10. maj. Billedet er taget på Rådhuset, hvor selskabet henlagde eftermiddagens samvær efter frokosten på Paladshotellet. Hanssen udtrykker Frihedsrådets anerkendelse af borgmesterens dispositioner under besættelsen. Høyer-Nielsen kan anes for bordenden. (Foto: Historisk Samling fra Besættelsestiden 1940-1945).

for den seje passive Modstand, som den ydede og for den dristige og kraftige Modstand, som betydelige Dele af den var med i, da Tiden til denne var inde«.

I meget få ord fik Høyer-Nielsen fremført væsentlige elementer i den autoritative socialdemokratiske forklaring af besættelsestiden: Modstandskampen var hele det danske folks, selv sabotagen havde »betydelige Dele af den« som deltagere, og sabotagen begyndte først da »Tiden til denne var inde« - nemlig da regeringen trådte tilbage i august 1943. Sådan så den socialdemokratiske forklaring af besættelsestiden ud, selvom den -

som nævnt tidligere - ikke havde så meget med realiteterne at gøre. Hovedpointen i forklaringen er at understrege og give det indtryk, at der ikke var modsætninger mellem forhandlingslinien og modstandslinien.

Da de britiske soldater endelig kom til Esbjerg den niende maj, blev de naturligvis modtaget af både byrådsmedlemmer og modstandsfolk. Ved en større frokost, som bystyret havde indbudt til dagen efter på Paladshotellet, til ære for de britiske officerer, var både borgmesteren, de menige byrådsmedlemmer samt repræsentanter for Frihedsrådets med formand Hanssen i spidsen til stede.

Efter frokosten for briterne blev modstandsbevægelsens hovedkvarter, Stormgade Skole, besøgt. Briterne fik naturligvis en helsemodtagelse. Billedet antyder, hvor livligt et sted skolen var i befrielsesdagene. (Foto: Historisk Samling fra Besættelsestiden 1940-1945).

Vestjyden var tydeligvis glade for den 11. maj at kunne citere Frihedsrådets overlæge Hanssens tale, som takkede borgmesteren for sin indsats under besættelsen: »Der er ført mange Forhandlinger med Tyskerne, udtalte Overlæge Hanssen bl.a., mange vanskelige Forhandlinger, og det har ofte givet Anledning til Misforstaaelse fra Befolkningens Side, fordi det for uindviede kunde se ud som om Byens Styre var Tyskerne følgagtige. Men det har ingenlunde været Tilfældet, og det er derfor Frihedsraadet en Glæde at kunne rette denne Misforstaaelse og udtale Raadets Anerkendelse af den Indsats, der er gjort fra Byens Side«.

Her fik Samarbejdspolitikken sit ridderslag af Frihedsrådet i Esbjerg. Det er nok et eksempel på de lidt specielle, næsten hjertelige forhold, der herskede i Esbjerg mellem politikerne og visse dele af modstandsbevægelsen.

Folkemødet

Synes det nye lokalpolitiske establishment i form af bystyret og det lokale Frihedsråd at kunne enes om en godkendelse af både forhandlingspolitikken og af modstandskampen, og at enes om at de to gik hånd i hånd, så kom uenighederne mellem de tidligere udøvere af forhandlingspolitikken og mod-

standsbevægelsen dog delvist op til overfladen dagen før.

Det skete da Frihedsrådet over hele landet havde indkaldt til folkemøder for at fejre befrielsen den ottende maj. Også i Esbjerg, hvor 20.000 mødte op på Stadion. På arbejdspladserne var arbejderne blevet givet en halv fridag, så alle havde chancen. Uenighederne er tydeligere at spore ved denne lejlighed, idet vi fra dette møde har andre kilder end de partiloyale aviser at støtte os til.

En af disse kilder er det tidligere illegale blad Vestjyden, udgivet af kommunisterne. - Ikke at forveksle med den socialdemokratiske partiavis af samme navn. Det kommunistiske Vestjyden var det første illegale lokalblad i Esbjerg og var udkommet siden efteråret 1942.⁶ Bladet udkom nogle gange efter befrielsen som legalt blad. Umiddelbart efter folkemødet udsendtes et nummer med fyldige referater fra mødet formentlig skrevet af den senere kommunistiske folketingskandidat Karen Tovborg Jensen,⁷ som også havde stået for en stor del af fremstillingen af de kommunistiske illegale lokalblade under besættelsen.

Især den konservative formand for Frihedsrådets lokalkomite overlæge Hanssens tale citeres temmelig forskelligt i bladene. I det kommunistiske blad Vestjyden citeres han for en skarp kritik af forhandlingspolitikken - en kritik der kun er at finde i en noget svagere form i ét af de lokale dagblade, nemlig det radikale Sydvestjylland. Ellers slet ikke. En vending som »Regeringen var evneløs sammen med et villigt Politi og Dommere« findes i kommunisternes blad og i Sydvestjylland (hér dog uden ordet »Evneløs«), men ikke i de øvrige dagblade. For sætningen »Tyskerne blandede sig i Regeringen, tvang os til at forbyde Kommunisterne og underskrive Antikominternpagten« gælder det, at den kun er i det kommunistiske blad. I dagbladene er den negative brod i det hele taget først og fremmest vendt mod tyskerne og med disses danske håndlangere - ikke mod besættelsestidens

regeringer. I dagbladene blev Hanssen også citeret for en opbakning til befrielsesregeringen og dens leder Vilh. Buhl, men denne opbakning findes ikke i det kommunistiske blad.

DKP'eren Frants Gertsen, der havde været modstandsbevægelsens byleder fra februar 1944 til sin arrestation i marts året efter, var også taler. Hans tale blev også citeret forskelligt, men her er vi i besiddelse af en kilde mere, nemlig hans eget talemanuskript.⁸ Om arrestationen af landssvigere står der at læse i Gertsens manuskript, at »Danmarks Frihedsraad har opstillet Regler for hvordan det bør gøres og vort udmærkede Politi, som selv er saa smerteligt mærket af den haarde Besættelsestid, er allerede i Samarbejde med Frihedsbevægelsen i fuld Gang med Arrestationen af disse Forbrydere«.

Gertsen lagde også vægt på, at »Esbjergenserne i særlig Grad har udvist Samdrægtighed i Besættelsestid«. Han havde mødt »Folk af vidt forskellige politiske Afskygninger og aldrig en eneste Gang ... har jeg været udsat for indbyrdes Stridigheder om Vaabnenes Anvendelse.« Gertsen håbede, i følge sit eget manuskript, at dette samarbejde kunne fortsætte i det genopbygningsarbejde, man stod over for i efterkrigstiden. Heller ikke disse kommentarer kunne findes i det kommunistiske blad.

I det socialdemokratiske dagblad Vestjyden er der også passager, der ikke stemmer overens med Gertsens manuskript. Om clearingmordene står der i Gertsens manus, at tyskerne forsøgte at drive en kile ind i den danske befolkning ved at sige, at de kun var ude efter kommunisterne. - »Men mig bekendt var Redaktør L.V. Jensen ikke Kommunist, Læge Poul Carstensen havde maaske en Rem af Huden, men Kaj Munk var da heller ikke Kommunist«. I den socialdemokratiske avis hed det: »var Dr. Carstensen eller Red. Lauritz V. Jensen Kommunist. Nej, og alligevel blev de dræbt.«

Disse uoverensstemmelser i referaterne stiller

det banale kildekritiske spørgsmål: Hvem har ret? Svaret er nok det lige så banale: ingen af dem. Med hensyn til overlæge Hanssens tale må man sætte spørgsmålstegn ved, om han har kritiseret samarbejdspolitikken så stærkt, som det ser ud til i følge det kommunistiske blad Vestjyden. For det første virker det påfaldende, at ikke en gang hans eget partis blad Esbjergbladet har citeret ham for kritikken. I det radikale Sydvestjylland citeres han dog for en mild kritik af samlingsregeringens »sløve Materialisme«.

Forskellene kan forklares. Det kommunistiske blad havde det selvfølgeligelige motiv: At så tvivl om de eksisterende politikeres evne til at lede landet efter krigen. Det kommunistiske parti havde selvfølgelig også en forståelig bitterhed over for det politiske system, der havde medvirket ved dets illegalisering i 1941.

Sydvestjylland burde med sit politiske ståsted i Det radikale Venstre have nedtonet en kritik af forhandlingspolitikken, men at en sådan kritik alligevel kom med, kan skyldes, at dets redaktør, Jørgen Max Jørgensen var stærkt involveret i den lokale modstandsbevægelse. Et sjældent fænomen, som Henning Fonsmark i øvrigt har ironiseret over i sin fortræffelige, halvt selvbiografiske nøgleroman om Esbjerg under besættelsen.⁹

Det er forståeligt, at Hanssens kritik overhovedet ikke har fundet vej til det socialdemokratiske blad. Som tidligere nævnt havde Socialdemokratiet størstedelen af ansvaret - eller æren, om man vil - for forhandlingspolitikken. Socialdemokraterne brød sig ikke om kritik af denne politik i befrielsessommeren, fordi forståelsen for dens store resultater, men lidet ærefulde facon, ikke var synderlig stor blandt de befrielsesberusede danskere. Det konservative blad følte åbenbart også ansvar for forhandlingspolitikken og udelod derfor også partifællens kritik.

Det er dog Hanssens i det kommunistiske blad påståede omtale af Antikominternpagten, der for

alvor virker påfaldende, idet Det konservative Folkeparti var stærkt antikommunistisk. »En kamp mod kommunisterne er vi naturligvis tilhængere af«, lød det således i internt partimateriale i forbindelse med vedtagelsen af pagten i 1941.¹⁰

Man kan selvfølgelig ikke udelukke, at Hanssen har haft andre meninger end resten af partiet. Det kunne endda forekomme overvejende sandsynligt, at han løbet af besættelsen og nu med befrielsessrusen i blodet var blevet venligere stemt overfor kommunisterne, men de øvrige indicier peger i anden retning.

Med hensyn til Gertsens tale, kan man ikke med sikkerhed fastslå, at han har holdt sig slavisk til sit manuskript. Han kan have improviseret. Ved at kombinere de forhåndenværende kilder, er det dog muligt at sandsynliggøre, at han har holdt sig relativt tæt til manuskriptet. Det er oplagt, at hans lidt drilske vending, hvor den myrdede socialdemokratiske læge Poul Carstensen, gøres til skabskommunist, ikke fandt nåde for den socialdemokratiske journalist eller redaktør på Vestjyden. Slet ikke i befrielsessommeren, hvor der ikke var noget, socialdemokraterne frygtede mere end kommunisterne.

Gertsen var, hvad der også fremgår af hans nytilt udgivne erindringer, en midtsøgende kommunist med mange kritiske holdninger overfor sit parti og med sympati for borgerlige personer, han mødte i sit illegale arbejde.¹¹ Han udmeldte sig af partiet allerede i 1948. Hans synspunkter angående samarbejde på tværs af klasseskel, ligesom hans sympati for det danske politi, fandt ikke nåde for den partifælle, der havde skrevet og redigeret kommunisternes blad Vestjyden.

Således kan man se, hvordan en folkelig fællesskabsmanifestation som Frihedsrådets møde, også blev gjort til genstand for forskellige fortolkninger, hvis ikke endda fordrejninger - til fordel for forskellige politiske synspunkter. Naturligvis - kan man roligt sige - det var jo i befrielsessommeren.

Tonen skærpes

Disse udtryk for de politiske aktørers kamp om den politisk dagsorden var dog for intet at regne i forhold til, hvordan tonen skulle blive senere på sommeren.

En af de sikre og ganske ufarlige måder at skabe sig opmærksomhed på i befrielsessommeren var, at berette om hvordan man havde været udsat for undertrykkelse eller trusler fra tysk eller dansk nazistisk side. Denne fremgangsmåde benyttedes ikke kun af politikere, den blev også brugt i reklameøjemed og kunne tilsyneladende befordre salget af alt fra vaskepulver til uldtøj.

I dag må man trække på smilebåndet, når man i aviserne den 1. juni kunne se en reklame med denne ordlyd: »Nu er vi her igen - efter HIPO-attentatet. Fra i Dag udkommer Familiejournalen og Skipper Skræk igen.«

Det måtte naturligvis også på forsiden af Vestjyden den 10. maj, at bladets redaktør Riis Flor i slutningen af april var blevet angivet til Gestapo af en anonym person for at have fremstillet Frit Danmark. Anklagen var grundløs, men den socialdemokratiske redaktør skulle hædres for, at han ikke havde stukket halen mellem benene, men var blevet på sin post.

Høyer-Nielsen kunne heller ikke lade være med at dvæle lidt ved sit Frøslev-lejr ophold, da han den 10. maj havde talt ved en koncert på Torvet. På trods af sine tidligere ord om, at det var usmageligt at »lave Reklame« og »slaa Plat« på sligt, kunne Vestjyden dagen efter citere borgmesterens egne øvelser i disse discipliner.

Men i disse dage skulle der mere til for at fange folks opmærksomhed. Aviserne var fyldte med spændende reportager om jagten på de flygtede naziledere i det sønderbombede Tyskland - og kunne det overhovedet bekræftes, at Hitler var død? Var han måske taget med U-båd til Argentina? Da folk hen mod slutningen af maj fik detaljer om uhyrlighederne i de tyske koncentrationslejre,

ja så var det svært at trænge igennem med lokalnyhederne.

Der blev dog den 29. maj slået et slag i den lokale bolledej, der blev lagt mærke til. Det var da godt 100 hårde halse fra sabotørkompagniet, R.I., med skarpladte våben gik fra deres poster i udkanten af byen til politistationen på Torvet for at kræve mere gang i udrensningerne, og at de formodede, men endnu ikke dømte værnemagers butikker og fabrikker skulle lukkes. Rådhuset og politistationen skulle besættes, indtil kravene var imødekommet. Frants Gertsen måtte som tidligere byleder og med sit dermed forbundne kendskab til sabotørerne dysse de vrede demonstranter ned for at undgå, at det udviklede sig til voldsomheder.¹² Det endte med at sabotørerne forlod Torvet, mod at det blev vedtaget, at det lokale Frihedsråd skulle udfærdige en resolution og bringe denne til modstandsbevægelsens minister i København, Frøde Jacobsen.

Gertsen havde udført det beskidte arbejde med at dysse sabotørerne ned, men det var i høj grad bykommandanten, den professionelle officer Folmer Petersen, der senere trak i trådene for at få afviklet denne krise. Det var også Folmer Petersen, der fra starten havde bestemt, at sabotørkompagniet skulle stationeres uden for byen. Så var man da af med dem, har formentlig været motivet. Det var et generelt fænomen over hele landet, at de professionelle soldater ikke havde megen tillid til de anarkistiske, men ihærdige modstandsfolk, som sabotørerne ofte var.

Dagen forinden havde Vestjyden bragt en lederartikel under overskriften »Demokrati og Vaaben«, der kommenterede de udtalelser fra kommunister og Dansk Samling-folk, som havde advaret det politiske system om, at det var modstandsbevægelsen, der havde våbnene. Disse begivenheder havde ingen relation til Esbjerg og de våbenraslende udtalelser var sagt på møder i landet og i hovedstaden. Lederen fordømte stærkt enhver trussel

med våben fra Dansk Samlings og kommunisternes side. Og opfordrede i samme åndedrag modstandsbevægelsen til at afstå fra at blive et politisk parti og i stedet at lade sig opløse.

Der var altså lagt i kakkellovnen, da de esbjergensiske sabotører greb til våbnene. Vestjydens reportager fra begivenhederne i dagene derefter var dog temmelig neutral og forholdt sig udelukkende refererende til begivenhederne. Det samme gjaldt Vestkysten og Esbjergbladet. Men Det radikale Venstres (og Retsforbundets) Sydvestjylland tog hårdt fat om sagen. Det skyldtes landspolitiske forhold, hvor de stigende uroligheder med frihedskæmpere involveret og de politiske trusler havde ført til, at De radikale og Retsforbundet foranstaltede flere forespørgselsdebatter i Folketinget for at få afæsket især regeringens Dansk Samlingministre deres holdning til disse ting. Sagens foreløbige kulmination blev, da retsstatsmanden Oluf Pedersen blev truet med likvidering, da han udtalte sig imod dødsstraf. I Sydvestjyllands ledere og reportager den 29. og 30. maj kædes de landspolitiske og de lokale begivenheder sammen og gøres til en tendens. »Har Nazismen sejret« spørges der i en leder, og i en anden skoses de esbjergensiske sabotører for at have forgrebet sig på de demokratiske rettigheder, som frihedskampen i sig selv havde drejet sig om.

Den foreløbige udgang på sagen blev, at det lokale Frihedsråd, synligt pinlig til mode, i proklamationer i aviserne den 31. måtte tage afstand fra begivenhederne og »fremhævede Nødvendigheden af Troppernes Disciplin«. At befrielsesrusen var ved at tage af, kunne man forvisse sig om, da man i de følgende dages aviser kunne læse en debat, der diskuterede, om værnemagervirksomheder overhovedet skulle lukkes. Fra flere virksomheder sendte samtlige arbejdere læserbreve ind, som slog til lyd for, at man kun ville ramme arbejderne, hvis man lukkede virksomhederne - ikke

værnemagerne. Et sådant læserbrev havde ingen turdet skrive tre uger før.

I løbet af juni blev de landsdækkende diskussioner, om modstandsbevægelsen skulle etablere sig som et politisk parti, stærkere og stærkere. Også i Esbjerg førtes denne diskussion. På Socialdemokratiets møde Grundlovsdag i Esbjerg talte partiets folketingsmand i Esbjerg, Julius Bomholt. Af referaterne i Vestjyden dagen efter fremgår det, at han fortsatte i det tidligere socialdemokratiske spor. »Modstandsbevægelsen udgik fra hele Folket«, sagde han, og i det efterfølgende eksklusivinterview gav han udtryk for, at det ville blive »en Ulykke for Landet og ogsaa meget uklogt, hvis Modstandsbevægelsen skulle forsøge at etablere sig som politisk Parti.« Han lod forstå, at hans holdning ikke mindst skyldtes en frygt for, at modstandsbevægelsen ikke i demokratisk forstand var moden til et sådan ansvar. Det havde de sidste dages begivenheder med al ønskelig tydelighed vist. Og dermed hentydede han naturligvis til de på dette tidspunkt efterhånden talrige eksempler på, at visse elementer i bevægelsen havde svært ved at styre sig.

Dette tema fortsatte i den lokale presse med tiltagende styrke. På landsplan havde den partipolitisk uorganiserede del af modstandsbevægelsen Information og Frit Danmark som talerør. Dansk Samling havde Morgenbladet og kommunisterne Land & Folk. Men på det lokale plan var der ikke modstandsorganer, der udkom jævnlige konkurrencedygtige oplag. Så her havde den lokale partipresse næsten frit slag.

Vestjyden bragte således den niende juli en skarp leder, der latterliggjorde et ofte benyttet, men - det må man medgive Vestjyden - ikke særlig begavet modstandsargument for en nedsættelse af valgretsaldere, der lød, at unge man kunne betroe en maskinpistol, kunne man også betroe en blyant ved valgdagen. Vestjyden var også for en nedsættelse af valgretsaldere, men modstandsbevægelse

sens argument kunne bladet ikke acceptere og benyttede altså gladeligt lejligheden til at kritisere bevægelsen selv i en sag, hvor bladet var enig med denne.

Betegnende for partipressens kritik af modstandsbevægelsen var oftest bevægelsens tendens til at bringe våbnene ind i den politiske debat. Det var på dette punkt, partipressen slog ned. Der havde da været adskillige episoder, hvor modstandsfolk havde gjort sig uheldigt bemærket med våben og med metoder ved interneringerne, som ikke var i overensstemmelse med demokratisk retsskik. Men disse var dog ikke så mange, som man kunne få indtryk af i partipressen.

På kant med loven

Efterhånden som juli måned gik, blev reportagerne fra episoder, hvor frihedskæmpere var indblandet i decideret kriminelle forhold, mere og mere almindelige i aviserne. Givet er det, at aviserne har slået disse artikler stort op, og til tider også har fremhævet, at det var frihedskæmpere i højere grad, end det måske sagligt set var nødvendigt. Men givet er det også, at der med tiden blev flere og flere af disse episoder.

Medvirkende til, at de kriminelle forholds antal steg var formentlig en tiltagende skuffelse blandt mange frihedskæmpere. Alt var meget hurtigt vendt tilbage til hverdagen fra før krigen. Var det dét, vi kæmpede for, spurgte mange sikkert sig selv: De gamle politikere sad igen ved magten - de politikere der havde fungeret som redskab for besættelsesmagtens forfølgelse af modstandsbevægelsen. Der blev kastet smuds på modstandsbevægelsen i pressen, og folk på gaden var ikke længere så beundrende overfor frihedskæmperne osv. Udover disse forhold har det sikkert også spillet ind, at mange frihedskæmpere oplevede en voldsom identitetskonflikt i befrielsessommeren. Før befrielsen havde de levet et spændende, farligt og meget individualistisk liv uafbrudt balancerende

på en knivsæg mellem liv og død. Nu oplevede de, at de blev kostet rundt med af militærfolk og sat på lige gyldige bevogetningsopgaver med mødetider fra otte til fire. Samtidig så de endda politikere tage æren for modstandskampen. Og så oven i købet skulle de lægges for had i pressen.

Den 11. juli kunne man i Vestjyden og Sydvestjylland læse, hvordan fem »Vagtværnsfolk, som tillige var Frihedskæmpere« var blevet afskediget af politimesteren, »da de overfor en anholdt har anvendt Metoder efter bedste tysk Mønster.« Længere nede i artiklen fremgik det, at de havde »gen-nembanket« den anholdte.

Det var altså ikke under udøvelse af deres frihedskæmpergerning, at de begået deres ugering. Men det skulle altså alligevel med i artiklen.

Under overskriften »Esbjerg-Frihedskæmpere Biltur blev brat afbrudt i Aarhus« kunne Vestjyden den 19. juli bringe en stort opsat artikel om en esbjergensisk frihedskæmper, der under den svære benzinmangel kørte lystture med sin kæreste i en af de biler, der med særlig tilladelse var givet modstandsbevægelsen. Manden blev stoppet - uden kørekort - af politiet i Århus og måtte betale de udgifter, der var forbundet med at fragte sig selv kæresteren ... og bilen med toget til Esbjerg.

Se det var jo en værre historie, men det rigtigt interessante ved artiklen er slutningen: »Nu vil man naturligvis paastaa, at det er et isoleret Tilfælde, og det skal der ogsaa nok være noget om, men baade dette og de Tilfælde, Frihedskæmperne i Kolding fremdrog paa deres Møde [episode omtalt i samme dags avis, NWO], bidrager desværre til at nedsætte Frihedskæmpernes Anseelse i den almindelige Befolkningens Øjne, og bidrager endvidere til, at den Opfattelse gør sig gældende, at det kniber med Disciplinen indenfor Frihedskæmpernes Rækker. - Og det gør det vel ikke, for der har jo dog været Tid nok til at faa den fornødne Disciplin oprettet.«

Det bemærkelsesværdige ved artiklen er, at den

på overfladen fremtræder som en almindelige reportageartikel - altså ikke en leder - og at den således med den fordømmende og insinuerende slutning bryder med et af journalistikkens grundprincipper om ikke at blande reportagen og kommentaren. I næste dags avis kunne nyheden om frihedskæmpernes før omtalte besættelse af Vestre Fængsel bringes. For at give associationer til en politisk forbrydelse og et anslag mod demokratiet brugtes ordet »Kup« i overskriften i Vestjyden.

Nok en dag efter kunne der bringes flere gode Esbjerg-historier. Også her er den journalistiske fremstilling værd at hefte sig ved. Fru overportør Mikkelsen i Grundtvigs Allé havde intetanende siddet og syet ved sit vindue, da et 9 mm projektil borede sig igennem vinduessprossen og satte sig fast i ryggen på en bog i bogreolen i den anden ende af stuen. Avisen berettede videre: »Det har indtil nu været umuligt for Politiet at konstatere, hvem der har affyret Skuddet. I øvrigt oplyser Politiet, at der ikke langt fra Ejendommen, hvor Overportør Mikkelsen bor, ligger to Frihedskæmperlejlere, men saa vidt man har været i stand til at konstatere er det ikke Vagtposterne her, der har skudt«. Der går vel ikke røg ... synes at være pointen med den sidste passus.

I Vestjyden den 23. juli blev Frants Gertsen, som generelt blev behandlet godt i den esbjergensiske presse, spurgt, om han var imod, at frihedskæmperne blev hjemsendt. »Nej, det er jeg afgjort ikke .. men det er mit Haab, at de maa blive hjemsendt med Vaaben. - Hvorfor med Vaaben? - Ja her er der jo et af de kildne Punkter. Mange forstaar ikke dette Krav, men det er nu alligevel berettiget. Vi skal have et Hjemmeværn, og Folkene i dette Hjemmeværn skal være en slags Vagthunde for Demokratiets Indførelse. Nazismen har jo mange Forklædninger. Vi vil nøje overvaage dette. Og de eneste, der kan være Modstandere af dette Hjemmeværn er de Reaktionære og Fascisterne, og dem har vi ikke Brug for i dansk Politik. ... Men

jeg maa her tilføje, at det naturligvis kun skal være egnede Folk, der skal hjemsendes med Vaaben. Der findes blandt Frihedskæmperne mange, som faktisk slet ikke egner sig til at bære Vaaben.«

Udtalelsen er interessant. Ideen om Hjemmeværnet afspejler blandt andet den nationale vækelse, som Gertsen havde været ude for som ung soldat i Haderslev den niende april i 1940.¹³ Udtalelsen viser også, at modstandens etos, viljen til at forholde sig meget konkret og handlekraftigt til begreber som politik, demokrati og frihed, stadig stak dybt i mange frihedskæmpere. Også hos den kategori som Gertsen, der kunne se og indrømme fejlene i egne rækker. Men hans tanker om, hvem der var brug for, og hvem der ikke var brug for i dansk politik, kunne måske nok give problemer, hvis de skulle føres ud i praksis - og ville formentlig også komme på kant med visse demokratiske grundsætninger. På den anden side var det temmelig moderat i forhold til så meget andet, der blev sagt den sommer. Gertsen blev heller ikke imødegået af redaktionelle kommentarer.

Det var ofte den såkaldte udrensning af landsvigerne, der affødte uoverensstemmelser mellem modstandsbevægelsen og myndighederne. Disse uoverensstemmelser havde trods alt været færre i Esbjerg, end i det øvrige land. Det kan formentlig forklares med den større sammenhæng mellem modstandsbevægelsen, det politiske liv og myndighederne i Esbjerg. Ovennævnte interview af Gertsen underbygger denne formodning. Om forholdet mellem politi og modstandsbevægelsen efter befrielsen udtalte han nemlig videre: »Men i øvrigt blander Modstandsbevægelsen i Esbjerg sig ikke meget i Politiets Dispositioner, i Tillid til, at Politiet her vil gennemføre Udrensningen til Bunds. I København er det jo noget andet. Der blander Modstandsbevægelsen sig i højere Grad i de forskellige Ting, men Forudsætningerne for Samarbejdet der er aabenbart heller ikke det samme som i Esbjerg«.

Frants Gertsen taler på folkemødet den 8. maj på Stadion. Esbjergenserne har i særlig grad udvist samdrægtighed i besættelsesårene, udtalte han blandt andet. (Foto: Esbjerg Byhistoriske Arkiv).

At ikke alt var fryd og gammen fremgår dog senere, hvor Gertsen forklarer, hvorfor modstandsfolk i Esbjerg ved visse episoder alligevel havde forårsaget uro: »Vi vil f. Eks. gerne her i Esbjerg have oprettet en Byledelse, der kan tage Ansvaret, men der kan aabenbart ikke opnaas Enighed herom. Og der opstaar paa denne Maade splid indenfor Bevægelsen. En Spire til Uro indenfor Modstandsbevægelsen i Esbjerg er det endvidere, at mange af de Folk, der under Besættelsen virkelig har betydet noget indenfor Bevægelsen føler sig forbigaaet, idet de bliver »sat paa Græs« paa forskellige Poster rundt omkring i Byens Omegn, medens andre og mindre betydningsfulde besætter de mere betydningsfulde Poster.« Dette var tydeligvis en kommentar til sabotørkompagniets tidligere omtalte aktion ved Rådhuset og Politistationen. Bitterheden over, at hærens folk havde forsøgt at tæmme modstandsfolkene, skinner tydeligt igennem Gertsens udtalelse.

Problemerne, ikke mindst hvad man i dag ville kalde for imageproblemerne, for den lokale modstandsbevægelse blev flere og større. »En af Lederne indenfor Modstandsbevægelsen i Esbjerg anholdt for Hestetyveri«, lød overskriften den ottende august i Vestjyden. 14 dage senere kunne samme avis meddele, at bemeldte person havde fået fem måneders fængsel for sin brøde. Der var i øvrigt ikke tale om nogen overdrivelse fra avisens side. Personen var virkelig en af de mest centrale personer i den illegale verden i Esbjerg.

»2 Frihedskæmpere anholdt for Tyveri af Bil« hed det den niende august. Og sådan fortsatte det.

Indskudt skal dog nævnes nok en interessant udtalelse af Frants Gertsen fra Vestjyden den 9. august. Da bladet ville have en kommentar fra modstandsbevægelsen til de undersøgelser af stikkerlikvideringer, som blev diskuteret på Christiansborg, var det igen Gertsen, der førte ordet. Han mente ikke, man skulle lade navnene på de personer, der havde udført likvideringerne, fremgå af

det materiale, som undersøgelserne skulle bygge på. Gertsen fortsatte: »Man kender ikke de politiske Konjunkturer i Fremtiden. Og maaske kommer den Dag, da man kalder den Mand, der har foretaget en Likvidation, for Morder.« Med vores viden om Frisch' radiointerview kun et par uger senere, er Gertsens udtalelse intet mindre end profetisk.

Den fortsatte eskalering i antallet af uheldige episoder med modstandsfolk indblandet fik regionens modstandsleder, Højland Christensen, til i en erklæring at mane til besindelse. Modstandsfolkenes skulle naturligvis også overholde demokratiets og retssamfundets spilleregler, man måtte ikke forfalde til »nazistiske Metoder«.

Udviklingen førte til, at Socialdemokratiets formand Hans Hedtoft i en tale på Esbjerg Statsskole den 27. august, dagen efter i Vestjyden kunne refereres for følgende: »Hæder, Ære og Tak til den Modstandsbevægelse, der gjorde en Indsats og bidrog til at bekæmpe Tyskerne, men Ve over dem, der har taget Skade deraf og nu er storsnude overfor andre.«

Kulminationen - et ordentligt skrald

Episoderne stoppede dog efterhånden. I slutningen af august var næsten samtlige modstandsfolk blevet hjemsendt. I Esbjerg nåedes dog en foreløbig, nærmest grotesk kulmination på modstandsbevægelsens deroute i offentlighedens agtelse. To bagersvende, hvoraf den ene havde været kompagnichef og en meget aktiv sabotør, bombede en bagerbutik, som de mente havde tjent for rigeligt på værnemagtens tilstedeværelse. Samtidig havde de sendt et trusselsbrev til en anden bagermester, som de beskyldte for det samme, hvori de krævede 2.000 kr. for ikke at afsløre ham. Den sidstnævnte mester kontaktede dog politiet, og de to svende blev arresteret, da de var på vej for at afhente pengene. Den tidligere kompagnichefs lejlighed blev

herefter ransaget. Politiet fandt store mængder af våben og sprængstof. Under grundlovsforhøret hævdede den ene, at de ville have givet de 2.000 kr. til politiet, og at pengene blot var nævnt i trusselsbrevet for at bageren kunne afsløre sig selv. Den anden af de tiltalte fortalte, at de ville have beholdt pengene selv.

I avisernes fyldige referater fra grundlovsforhøret den første september fremgik det, at der var blevet brugt 350 g. plastisk sprængstof, at ruder og vinduessprosser overalt i ejendommen var sprængt i stykker og at selve murværket havde fået store revner.

Den offentlige anklager, Halsteen skulle i følge referatet i Vestjyden have stillet de tiltalte følgende spørgsmål: »De havde ikke tænkt paa, hvad der kunne ske med Ejendommens Beboere. - Nej. - Det er jo nærmest forbryderisk«, replicerede Halsteen. Det lille forbehold »nærmest« falder i øjnene. Mon anklageren modificerede beskyldningen mod de tiltalte, fordi det trods alt kun (!) var en (formodet) værnemager, de havde forulempet? I givet fald siger det noget om befrielsessommerens stemninger.

Bombeattentatet var i følge de tiltaltes forklaring foranlediget af et læserbrev i Vestkysten den 31. august, hvor den bombede bager var blevet hængt ud for at have holdt åbent den 29. august. I 1945 blev denne dag holdt til minde om de faldne frihedskæmpere i 1943. Udover at bageren havde været værnemager ville de tiltalte gerne statuere et eksempel overfor en sådan opførelse.

Sydvestjylland bragte den første september historien om bombeattentatet og pengeafpresningen som hovedhistorie på forsiden. Der blev i overskriften udtrykkeligt gjort opmærksom på, at den ene tiltalte var et ledende medlem af Frihedsbevægelsen. Vestkysten samme dag slog det også stort op på forsiden og pointerede også, at det var en tidligere kompagnichef, at der var blevet fundet et stort lager af sprængstof og bomber hos denne.

I Vestjyden var det stærkt nedtonet, at der var tale om frihedskæmpere. Det synes påfaldende i forhold til avisens tidligere linie, hvor chancer til at skandalisere modstandsbevægelsen sjældent blev forpasset.

Det kan dog forklares. Netop i disse dage var socialdemokraten Hartvig Frisch ude i sit voldsomme stormvejr i den offentlige debat på grund af sine udtalelser angående stikkerlikvideringerne. Han var kommet stærkt i defensiven og var på et lidt ynkeligt tilbagetog, efter at han var blevet undsagt af sine partifæller. Den socialdemokratiske Esbjerg-avis anså det i denne situation åbenbart ikke for opportunt, at partiet fik yderligere anklager for at hetze modstandsbevægelsen. Vestjyden kan også have ræsonneret således: Hvorfor skandalisere modstandsbevægelsen, når modstandsbevægelsen klarede det job så udmærket selv!

Under alle omstændigheder ebbede konflikterne mellem det politiske liv og modstandsbevægelsen efterhånden ud, jo mere sensommeren nærmede sig efteråret. Frihedskæmperne var hjemsendt og hverdagens problemer trængte sig på. Og de gamle partier med hele deres net af partiforeninger, presse, byråd, amtsråd og landspolitikere havde i kraft af deres politiske erfaring og deres større ressourcer vundet størstedelen af det tabte terræn tilbage. Esbjerg - som resten af landet - var på vej mod normale tider.

Afslutning

Som artiklen gerne skulle have vist, var det ikke kun et hovedstadsfænomen eller kun i magtens cirkler omkring Christiansborg, at befrielsessommeren var en bevæget og dramatisk tid.

Befrielsessommeren i Esbjerg har på det politiske plan mange lighedspunkter med den landspolitiske situation.

Men der er også én markant forskel. Samarbejdet og forståelsen mellem politikere og modstandsbevægelsens folk var bedre i Esbjerg, end de

fleste andre steder. Det gav både højt og lidt lave-re placerede medlemmer af den lokale modstandsbevægelse udtryk for. Og det gav politikerne udtryk for. I Esbjerg var der heller ikke eksempler på direkte meningskonfrontationer ved møder eller i pressen mellem politikere og modstandsfolk. Konflikterne var mere indirekte og konfrontationerne skete mellem pressens journalister og de modstandsfolk, der dummede sig og trådte direkte udenfor loven.

Hvis konflikterne i Esbjerg skulle have et mere principielt indhold, måtte de tilsættes næring fra landspolitikkens og den nationale offentligheds konflikter. Men det formåede Esbjergpressen også dygtigt.

Var der forskelle på graden af konflikter i den nationale og lokale debat, så var karakteren dog den samme. Alle ville have et stænk af frihedskampens heltedige sved og blod. Politikerne - symboliseret ved borgmester Høyer-Nielsen - for at lægge afstand til den i befrielsessommeren upopulære forhandlingspolitik og for på denne måde at genvinde magten i lokalsamfundet. Journalisterne og aviserne for at sælge aviser og for at fremme de synspunkter, som deres parti stod for. Frihedskæmperne for at få en vis form for anerkendelse for de afsavn, sår og øvrige lidelser, de havde betalt under besættelsen. Nogle af de politisk organiserede modstandsfolk ville selvfølgelig også fremme deres politiske interesser.

I den kamp, der udspillede sig for at få del i æren, blev der brugt både fine og ufine metoder. Men ligeså tydeligt var det også, at umiddelbart efter befrielsen var de fleste styret af de meget stærke og højstemte følelser, der blev sluppet løs med det kendte BBC-budskab. Hertil tilsat en god del hævngherrighed overfor taberne. Det var et chok at vågne op til befrielsens »glædestimer og frimandskår«. Et chok der var svært at styre. Avisreportagerne fra interneringerne den femte maj viser, at selv journalisterne var revet med af stemningen.

Senere skulle det dog vise sig, at de samme journalister kunne holde hovedet koldt, ændre stilen og arbejde mere målrettet for at pleje politiske interesser.

Mange af frihedskæmperne synes at have haft svært ved at omstille sig til freden. Der var ikke længere plads til eller brug for den direkte aktion, og demokratiets spilleregler forekom flere af dem at være alt for besværlige. Til sidst blev nogle af dem så skuffede, at de foretog sig ting, der ikke just gavnede bevægelsen som helhed.

Borgmester Høyer-Nielsen synes - så vidt det overhovedet var muligt for noget menneske i sommeren 1945 - at have holdt begge ben på jorden. Han blev også genvalgt ved kommunalvalget i marts 1946. Og flere gange siden.

Noter:

1. Hal Koch: Jeg anklager Rigsdagen, s. 59, København 1947.
2. Det paradoksale er, at begge linier besidder både moralsk konsekvens, at begge linier gav store resultater og at begge linier for størstedelen blev ført ud fra humanistiske og ædle motiver, ligesom udøverne oftest var humane og ædle mænd og kvinder.
3. Hans Kirchhoff: Kamp eller tilpasning. Politikerne og modstanden 1940-45, s. 176, København 1987.
4. Aage Trommer: Folkestrejken i Esbjerg. Besættelsens første folkestrejke, s. 65-70, Århus 1966.

5. Hverken i trykt materiale eller ved samtale med adskillige både centralt og perifert placerede personer i den esbjergenske modstandsbevægelse har det været muligt at finde noget tegn på, at Høyer-Nielsen skulle have deltaget i modstandsarbejde. Personerne med forbindelse til modstandsbevægelsen benægter derimod kraftigt, at Høyer-Nielsen skulle have været involveret.

6. En komplet udgivelsesrække af Vestjyden findes i Historisk Samling fra Besættelsestiden 1940-1945 i Esbjerg.

7. Oplysning givet af Frants Gertsen til forfatteren i maj 1995.

8. Historisk Samling fra Besættelsestiden, kopieret materiale fra Frants Gertsens personarkiv.

9. Henning Fonsmark: Mine radikale krigsdagbøger, København 1994.

10. Hans Kirchhoff: Kamp eller tilpasning. Politikerne og modstanden 1940-45, s. 57 og s. 53, København 1987.

11. Frants Gertsen: Åh, det var så lidt. Erindringer fra besættelsestiden og modstandskampen i Esbjerg, Esbjerg 1995.

12. Frants Gertsen: Åh, det var så lidt. Erindringer fra besættelsestiden og modstandskampen i Esbjerg, Esbjerg 1995.

13. Frants Gertsen: Åh, det var så lidt. Erindringer fra besættelsestiden og modstandskampen i Esbjerg, Esbjerg 1995.

Niels Wium Olesen, f. 1963. Cand.phil i historie og leder af Historisk Samling fra Besættelsestiden i Esbjerg. Har bl.a. skrevet artikler om dansk og europæisk politisk historie i det 20. århundrede.